

מהדור סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

גליון פ"ד הלכות והליכות בענין "תפילת מוסף של שבת"

יקום פורקן השני: הוא ברכה לקהל הנוכח כמו שאומרים "לכל קהלא קדישא הדין" ולכן אומרים שיחיד לא יאמר יקום פורקן זה (ספר אהלי אברהם).

הטעם שתקנו לומר יקום פורקן דווקא בשבת לפי שבימי החול לא היו העם מתקבצים לבוא לבתי הכנסת כמו בשבת שנאספים כולם ורצו לתקן ברכה כללית לכבוד התורה ולומדיה שתהא נאמרת כשכל הציבור נמצא כדי להחזיק במעוז הדת כפי צורך הדורות בארוך הגלות (שו"ת שאילת יעב"ץ ח"א ס' סד).

הטעם שאין אומרים "יקום פורקן" ביו"ט ור"ח לפי שלא נאמר יקום פורקן אלא במקום שאין קרבן מוסף לכפר ולכן בר"ח ויו"ט ובחול המועד שבאים המוספים לכפר אין אומרים לא יהי רצון ולא יקום פורקן (סדר טרוייש למאיר צבי ויס).

טעם אחר: לפי שברכת יקום פורקן ענינו מעין תפילה לראש הגולה וגדולי האומה וברכה זו נתקנה בסדר המנוי לראש הגולה בשעה שהושיבו אותו על כסאו והיה זה ביום השבת, לכן אומרים רק בשבת ולא ביו"ט (סידור הגאונים תפילה שער שני פרק יג סימן א לד).

טעם אחר: כיון שהטעם שנתקן לומר יקום פורקן בשבת הוא מפני המזיקים שניתן להם רשות להזיק למחללי שבת בפרהסיא או למי שעצוב בשבת ולכן אומרים ובריות גופא, וטעם זה שייך רק בשבת ולא ביו"ט מפני שרק בשבת יש רשות למזיקים (ספר חסידים תתשע).

"מי שברך" הוא ברכה לעוסקים בצרכי ציבור ולומדי תורה הטעם באמירת מי שברך: כדי שהחי יתן אל ליבו כמה גדול שכר העוסק בצרכי ציבור והעוסקים בתורה ובצדקה ובמגילות חסדים וכמה ברכות אומרים עליהם בכל בית כנסת ובית כנסת בכל שבת ובת (שבלי הלקט סימן פא).

יחיד באמירת מי שברך: יחיד לא אומר מי שברך לפי שהוא ברכה לציבור הנמצאים לפניו ואיך יחיד יאמר זאת. (סידור דר"ח תפילות שבת).

ונאמר אמן - הטעם שבברכת החודש ובמי שבירך אומרים "ונאמר אמן" ובקדיש אומרים "ואמרו אמן"

תפילת מוסף היא במקום קרבן מוסף ולכן ראוי לכוון בה על זה הענין שתהיה תפילתנו במקום קרבן לכפר על כלל ישראל אחינו (סדר היום תפילת מוסף שבת).

תפילת מוסף: תפילת מוסף היא תפילה נוספת שנתקנה כנגד קרבן המוספים שזמנו מהבוקר עד הלילה ולכן תפילת מוסף זמנה מהבוקר (טור רפא א).

תיקונה: אנשי כנסת הגדולה תיקנוה כנגד קרבן מוסף שהיה במקדש (ברכות כו, ב). טעם אחר: כנגד מצות לחם משנה כשם שלכבוד שבת שהוא פנים חדשות צריך לחם משנה לבצוע על ב' ככרות, כ"ש שולחן גבוה שצריך לחם משנה לכבוד פנים חדשות. (ספר ח"י אברהם רטז בשם ספר אלה המצות מצווה תג).

יקום פורקן

טעם אמירתו: משום המזיקים שניתן להם רשות להזיק למחללי שבת בפרהסיא, או למי שעצוב בשבת ולכן אומרים ובריות גופא (ספר חסידים תתשע).

הטעם שאין בה איסור תחינה בשבת, לפי שנחשבת כברכה ולא תחינה (רמ"א רפד ז, שו"ע הרב שם יד). והטעם שתקנו לאומרה אחר קריאת התורה: משום שאז הוא עת רצון (ח"י משה רפד ד הערה ו).

הטעם שתפילה זו נתקנה בארמית: לפי שנתקן בכל ושפתם היתה ארמית ורצו שיבינו כל הציבור שמתפללים על ח"י בעלי התורה ויתנו לב לעסוק בתורה (סידור רבינו שלמה ב"ר שמשון מגרמייזא מרבתי של רש"י אליהו רבה רפד יא).

הטעם שאומרים בלשון ארמית הא אמרינן בשבת (יב, ב) שאין לבקש בקשת צרכיו בלשון ארמית לפי שאין מלאכי השרת נזקקים אליו: הני מילי ביחיד אבל בציבור שהשכינה שם לית לן בה (אור זרוע ח"ה סימן קלג)

"יקום פורקן" ראשון: הוא יקום פורקן זה הוא ברכה כללית על חכמי ישראל ולכן יחיד יכול לאומרה ביחידות.

להזכירם למנוחה ולברכה ולהתפלל עליהם (תניא רבתי סימן טז, בשם חכם ר' בנימין ב"ר אברהם הרופא).

הטעם שאין אומרים אותם בשבתות שיש בהם קצת שמחה מיוחדת: בכדי לא להזכיר דברים הרעים בימי טובה כמו שאמרו בגמ' בב"ק (פא, ב) "מהיות טוב אל תקרא רע" (לבוש).

אשרי

אשרי של מוסף הוא אחד מג' פעמים שחייב אדם לומר כל יום, כמו שאמרו חז"ל "כל האומר תהילה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא".

הטעם שאומרים "אשרי יושבי" על הספר תורה יותר משאר ימים [קושיא זו הוקשה לר"ת וענתה לו בת קול (כה"ח רפז)]. משום ר"ת שבו "אשרי" אחרי ששה ימים ראשונים, "ישבי" יום שביעי בחר י"ה, "ביתוך" ברכת י"ה תמלא יין כוס, "עוד" עופות בשר דגים, "יהללך" ישלש הסעודות לבוש לבנים וחלף כסותו, "סלה" סלקרא לעשות הבדלה (לבוש רפא).

וכל זה לשבת, וביו"ט גם נהגו כשבת ע"כ יהיה ר"ת "ישבי" יום שבתון בחר ה' (לבוש שם).

טעם אחר: לפי שקראו עתה בתורה על כן אומרים "אשרי העם היושבים בבית קדשך", וקוראים בתורה ומהללים לך על כן יזכו עוד לעתיד לבוא ליהללך סלה (רוקח).

יהללו

הטעם שאומר החזן פסוק "יהללו" לפי כשעולה המברך לתורה מברך ומשתחוה לכבוד התורה, לכן אומרים "יהללו את שם ה'" להודיע שלא בשביל אלהות התורה משתחוים ששכינתו שורה עליה, ולא בשביל שגם היא אלוה, אלא "יהללו לה'" שהרי "נשגב שמו לבדו" והוא היחיד (רוקח).

"מזמור לדוד" (תהילים כט)

הטעם באמירת מזמור זה מצד שיש בו קילוס דמתן תורה הקדושה וכולי עלמא מודים שבשבת ניתנה תורה (אשל אברהם קמט). יש שכתבו בלשון אחר: לפי שמזמור זה נאמר על מתן תורה (זבחים קטז, א מטה משה תנט).

טעם אחר: לפי שז' קולות של שבת הם כנגד ז' קולות שבמזמור זה (ב"ח סוף סימן רפז).

הטעם שלא תקנו לאומרו בשעת הוצאת הס"ת לפי שאותם ז' ברכות שבמוסף הם באים בשביל שבת והני שבע כנגד שבע קולות שאמר דוד המלך על המים במזמור לדוד (ברכות כט, א) לכן אומרים אותו בשעה שמחזיר ס"ת וסמוך למוסף (ב"ח רפז).

לפי שאמן של הקדיש הוא חיוב מדרבנן לפי שהוא מאמין ומאמת שבח של הקב"ה ועושה בזה תיקון גדול לכן אומרים "ואמרו אמן" להזהיר את הציבור שיאמרו "אמן", משא"כ "בברכת המזון" וביקום פורקן" שהוא תחינה ותפילה שמתפלל על עצמו או על כלל ישראל ע"כ מבקש מהם שיסכימו עימו "ונאמר אמן" הלוואי שיתקיים הברכה והבקשה הזאת (אוצר כל מנהגי ישרון).

הזכרת נשמות

מזכירים נשמות למי שיש יוא"צ בשבוע ואומרים אחרי "יקום פורקן", והטעם בהזכרת נשמות: לפי ששבת הוא יום מנוחה וכנגד יום שעתידי לבוא ויום זה גם המתים נחים ואינם נידונים ראוי להזכיר אותם למנוחה ולברכה ולהתפלל עליהם, ולכן גם מברכים את העוסקים בצורכי ציבור (ב"י רפד). הטעם שזה נאמר אחרי יקום פורקן: בכדי לתת כבוד לחיים מהמתים.

מי שברך לשומר פיו ולשונו

יש שנהגו לעשות מי שברך מידי שבת בשבתו לכל הנזהר מלדבר בבית הכנסת בשעת התפילה שיאמר הבעל תפילה מידי שבת בשבתות (מנהגי וורמיישא דף מב). החזן אומרו בקול והקהל עונה אמן. ויש שנהגו שלא לאומרו (הגהות חוות יאיר כתב שלא נהגו כן באשכנז ובהגה הביא שבמקצת קהילות כן אמרו).

תקנו אב"ד מוהר"ר בנימין כץ (מובא במנהגי וורמיישא דף מב), בפולין תיקן בעל התוס' יו"ט (הנוסח מתולדות התוספות יו"ט הנדפס בסוף ספר מגילת איבה לבעל התוס' יו"ט) נוסח דומה בעקבות גזרות ת"ח ות"ט. לאחר שערך שאלת חלום מן השמים ומתוך סיגופים ותפילות התחנן כי יגלו לו בשל מה באה הגזירה הנוראה הזאת על ישראל ומן השמים ענו לו בשל התנהגות של קלות ראש בבתי הכנסת ושיחות בשעת התפילה.

בספר צרור המור (פרשת בהה) כתב וכן נמשך להם הגירוש מצד חלול שבת ומחלוקת וקטטה בבתי הכנסת כשבת ויו"ט על כן ראוי לומר את המי שברך הזה בכל תפוצות ישראל אולי יתנו אל לבם המונים ולא יעשו מחלוקת ולא ידברו דברים בטלים במקומות הקדושים ובזכות זה ירחם ה' על כלל ישראל ונזכה לגאולה קרובה ולבנין בית המקדש.

אב הרחמים

אב הרחמים היא תפילה בעד נשמות שנהרגו על קידוש השם (תפילה זאת נמצאה בפנקס ורמייזא, לומר על נשמות ההרוגים בשנות תתנ"ו ותתק"ו) והרמ"א (רפד) מביא מנהג זה שאומרים אב הרחמים בכל שבת

הטעם באמירת אב הרחמים לפי שהשבת היא יום מנוחה דוגמת לעתיד לבוא, והוא יום שגם המתים נחים בו לכן ביום זה ראוי

קדושת כתר מקור התפילה הובא בזהר פרשת פנחס רמ"ב (ליקוטי מהרי"ח), הטעם באמירת כתר: לפי שהיא למעלה מכל המעלות (ערוה"ש רפ"ג). לשון כתר ע"פ הפסוק "כי לוית חן הם לראשך" (אבודרהם).

הטעם שבני אשכנז לא אומרים קדושת כתר: משום שסוברים שקדושת כתר אין חוצה לארץ ראויה לה (ערוה"ש רפ"ג) ואע"פ שאנו נמצאים בא"י לא שינינו נוסח האבות (ז"ו שבת תפילת מוסף).

הטעם שבקדושת "נקדש את שמך בעולם" אנו עושים את המלאכים עיקר ואומרים "כשם שמקדישים אותך בשמי מרום" ובקדושת כתר אנו אומרים "המוני מעלה עם עמך ישראל" משמע שישראל הם העיקר.

על פי המדרש על הפסוק (ישעיה ו, ב) "שש כנפים שש כנפים לאחד", דהיינו שש כנפים לששת ימי השבוע לפי שמלאכי השרת משוררים בכל ימות השבוע כל יום בכנף אחד וביום השבת אמרו אין לנו כנף שנשורר בו אמר להם הקב"ה לי יש כנף בארץ שמשורר לי שנאמר (ישעיה כד, טז) "מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק" שזה עם ישראל ושלא לחלוק בתפילת יוצר תיקנו כן רק בתפילת מוסף (כל בו סימן לו תפילת יוצר).

"מלאכים המוני מעלה וכו' יחד כולם קדושה לך ישלשו",

הטעם שאומרים כן אף שאמרינן בחולין (צא, ב) דאין המלאכים אומרים שירה עד שיאמרו מקודם ישראל ושירה שם הכוונה קדושה, צ"ל כיון שאמרו ישראל קדושה בשחרית לכן במוסף יכולים לומר עם עמך ישראל ביחד (ערוה"ש רפ"ג).

"עם עמך ישראל"

הנוהגים לומר קדושת כתר בשבת ור"ח בשבת אומרים "עם עמך ישראל" ובר"ח יאמר "ועמך ישראל", (שערי תשובה רפ"ד חוזר בשם גן המלך סימן קלד בשם הרב החסיד מוה"ר דוד גרשון). והטעם: לפי שבשבת ויו"ט ישראל הם העיקר לכן אומים עם, משא"כ בר"ח.

"איה מקום כבודו"

איה ר"ת את יום השבת (פרע"ח), מהו איה הרי אמרנו קודם כבודו מלא עולם, הביאור: שדרך העולם מלך שמגיע לבקר במדינה אחרת עושים לו כבוד גדול ואילו בארץ שלו מכבדים אותו אבל לא יוצאים מגדר הרגיל, וזה כוונת המלאכים איה מקום כבודו אין אפשרות לתת כבוד היוצא מגדר הרגיל שהרי מלא כל הארץ כבודו. (ז"ו השבת תפילת מוסף לשבת).

הטעם שאומרים ק"ש בקדושה "שמע ישראל" וסוף הפרשה "אני ה' אליקכם": לפי שמלך פרס [ויוזגדר בימי רב בשנת תתקע"ט לאלף הרביעי] גזר על ישראל שלא יקראו קריאת שמע התקינו שיאמרו

הטעם באמירת חצי קדיש: הלבוש כותב שהקדיש קאי על אשרי שאמרו על הבימה ומה שאין אומרים הקדיש על הבימה ומחכים עד אחרי שיכניסו את ספר התורה לארון הקדוש כדי שידעו הציבור מתי מתחילים שמו"ע בכדי שיתחילו כולם יחדיו במנין (ע"פ פרמ"ג נה א, לבוש רפ"קלב).

שמו"ע

תכנת שבת - יסודה היא על פי אלף בית בסדר הפוך תשר"ק, והטעם: לפי כל אלפ"א בית"א זוהי סימן לגאולה (עיין לבוש רפ"א בביאור ענין זה) דכתיב "אשרקה להם ואקבצם", והגאולה עתידה להיות בזכות שבת וכשמסיימים אומרים "אז מסיני נצטו" שהוא ר"ת אמן כלומר כיון שהתפללנו על הגאולה אנו אומרים אמן (טור רפ"א, לבוש שם).

ולנוסח ספרד אומרים "אז מסיני נצטו צווי פועליה כראוי" בכדי להשלים אותיות מנצפ"ך הכפולות.

"אז מסיני": הטעם שאומרים אז מסיני נצטוו והרי במרה קיבלו את שבת. ביאור "נצטוו בסיני" הולך על דיני שבת שקיבלנו כראוי בסיני (ערוה"ש רפ"ב).

טעם אחר: נצטוו קאי על הקרבנות כמו שאומרים בתפילה ותצוניו להקריב [נוסח אשכנז] ובמרה לא נפקו הקרבנות (ערוה"ש שם).

ויש שפירושו אז מסיני דהיינו קודם מתן תורה וערוה"ש (שם) כתב ודחוק גדול (ערוה"ש שם).

קרבנות מוסף "וביום השבת שני כבשים" וכו': יש לומר את סדר הקרבנות (רמב"ם סוף ספר אהבה בסר התפילות) משום שהתפילה במקום הקרבת הקרבן מדין ונשלמה פרים שפתינו.

קרבנותיה: הטעם שבשחרית אומרים "ולא נתתו" "ולא הנחלתו" לשון זכר, ובמוסף אומרים "קרבנותיה" לשון נקבה כיון שבשחרית הולך על מה שסיים וביום השביעי ויום הוא לשון זכר ובמוסף דקאי על תכנת שבת ושבת לשון נקבה אומרים קרבנותיה מלשון נקבה (פמג"ד מ"ז רפ"ב, א"ר רפ"ב).

"ואת מוספי יום השבת הזה":

הטעם שאומרים "הזה" אף שאין מקריבים עכשיו קרבן מוסף, לפי שלעתיד לבוא נצטרך להקריב כל הקרבנות שהחסרנו דהיינו שיגיע לחודש ניסן נצטרך להקריב כל קרבנות המוספים של ר"ח (רמ"ע ז"ל בעשרה מאמרות) ובזה מבארים מה שאומרים "ואת מוספי השבת הזה" באמת נעשה ונקריב את קרבן של שבת הזה (מהרי"ח עמוד 129, בני יששכר מאמר ר"ח מאמר ב אות ג).

טעם אחר: מדין ונשלמה פרים שפתינו נחשב לנו אמירת פסוקי מוסף יום השבת כאילו הקרבנו בפועל (בשם השינוי הדברי יחזקאל).

זאת בקדושה בהבלעה בחזרת הש"ץ בתחילה שמע ישראל ובסופו אני ה' אליהם [ומה שתיקנו אע"פ שהיו אנוסים כדי שלא תשכח ק"ש מפי התינוקות] ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בחצי היום ובלע את יוזגדר מלך פרס בבית משכבו ובטלה הגזרה, וכשנתבטלה הגזרה אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל שלא לאמרו בקדושה כלל כדי שיתפרסם הדבר לדורות, אלא נקבע אותו בתפילת המוספים ובתפילת נעילה, הטעם שקבעו במוסף: מפני שבמוסף אין קריאת שמע (בית יוסף תכג בשם הגאונים). טעם אחר: כדי שיתפרסם נס ביטול הגזרות לדורות (לבוש תרצא).

"שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד" הוא אלוהינו "הוא אבינו" הטעם שאין אומרים "אחד אלוהינו", משום שאין אומרים "שמע שמע" אחד אחרי השני, כמו שהאומר "מודים מודים" משתקים אותו ה"ה האומר אחד אחד (ברכי יוסף תכג אות ד, ערוך השולחן רפז). טעם אחר: לפי שאברהם אבינו נקרא אחד (פסיקתא דר"כ פס"ג ויקרא רבה פר"ט אות כ) ולכן לא אומרים אחד שלא ישמע שהוא אלהינו על ידי שכוכרים הוא אלהינו (מחכים דף 23).

ש"ץ באמירת פסוק שמע ישראל עם הציבור

ראוי שהחזן יתחיל לומר מ"הוא אלהינו" משיתחיל שמע ישראל והטעם: על פי המשנה שנאמר השומע ציבור אומיר שמע ישראל חיי בלומר עימם ולכן החזן חייב לומר שמע ישראל עם הציבור וימתין וימשיך מהוא אליהו (קצות השולחן סימן פג בדי השולחן שם והנה). ויש אומרים: שיכול להתחיל בשמע ישראל (שו"ת בגדישע א"ח ל ע"פ קצוש"ע עו יג עין שם)

"והוא יגאלינו שנית" [נוסח ספרד]

הטעם שאומרים עניני גאולה בקדושת מוסף על פי הנאמר "אלמלא שמרו ישראל שבת אחת מיד נגאלים" (ערוה"ש רפז).

"לדוד דוד": אף לנוהגים שלא אומרים לדור דוד אחר קדושה בשמו"ע בתפילת מוסף יש שנהגו לאמרו (ליקוטי מהרי"ח). והטעם: כיון שאתה קדוש נתקן על סדר קדושה שיש בו ג' פעמים קדוש ולכן דווקא כשאומרים קדושת ונקדישך שפותחת בלשון קדושה אומרים אתה קדוש שפותחת בלשון קדושה משא"כ בתפילת מוסף שפותחת בכתר ואח"כ אומרים לשון הקדושה לכן ממשיכים ואומרים ג"כ "לדוד דוד נגיד גדלך" שפותח בשבח שהוא כעין כתר יתנו לך, ואח"כ לשון הקדושה ונצח נצחים קדושתך נקדיש (מהרי"ח).

"אין כאלוהינו אין כאדונינו וגו'"

הטעם שאומרים אין כאלוהינו קודם פיתום הקטורת לפי שהקטורת מעשרת, ולכן אומרים אין כאלוהינו שלא נאמר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל אלא הכל מאת הקב"ה שנתן לנו ולא נאה לברך על העושר (שו"ת נודע ביהודה ח"א תשובה ו).

קוה אל ה'

הטעם באמירת אין כאלוהינו כיון שבשבת אין מתפללים י"ח ברכות וא"כ חסר י"ב ברכות לכן משלימים אותם על ידי אמירת ד' פעמים "אין כאלוהינו" ואח"כ "מי כאדונינו" ואח"כ אומרים "ברוך" ואח"כ "אתה" וא"כ יוצא שאומר ברוך אתה אמן (עץ חיים מוסף של שבת).

הטעם שאומרים פיתום הקטורת אחרי מוסף בשונה מיום חול שאומרים אחרי שיר של יום - לפי שמנהגם היה שלא לומר "קוה אל ה'" בחול משום שטרודים במלאכה ומשום טירחא דציבורא, ולא אמרו אלא בשבת אחר "עלינו" [ולא אמרו אלא בשבת אחר "עלינו" ומדוע בשבת מפני שבשבת חסר י"ב ברכות בשמונ"ע וכדי להשלים למנין מאה ברכות אמרו "אין כאלוהינו" שיש בו כעין י"ב ברכות] ומכיון שהוסיפו את "קוה אל ה'" ביום חול קבעו לבסוף (בני החבורה) (נוסח ספרד אומרים גם בחול קוה לפני עלינו).

השיר שהלויים היו אומרים

אחר "פיתום הקטורת" אומרים משנה בתמיד סיכום כל שירי של יום שבכל השבוע, והטעם: שאומרים משנה זו כדי שיצא ידי חובה לימוד. טעם אחר: כדי להזכיר ראשי פרקי השיר שבכל יום ביו השבת להראות שכל הימים מושכים יניקתם משבת כי היא מקור הברכה ותכלית הימים הם שבת (זיו השבת תפלת מוסף לשבת)

ברכו אחר התפילה

בשבת [ויו"ט] אין אומרים ברכו אחר קדיש בתרא (שו"ע רפז ה), והטעם: לפי שהתקנה כל השנה לומר ברכו משום המאחרים שלא שמעו ברכו בישתבח משא"כ בשבת א"צ לאמרו מפני שכולם באים מוקדם לבית כנסת ואף אם אירע שהגיע אחר ברכו שמע ברכו בקריאת התורה (שו"ע קלג א, משנ"ב שם ס"ק ב).

מנהג הספרדים לומר ברכות בתרא (שלמי ציבור צו, חיד"א מחזיק ברכה רפז ד), והטעם: על פי סוד (כה"ח רפז מ).

להערות והארות י. לב ראב"ד 5 אלעד 052-7668608

לקבלת העלון במייל: lev17382@gmail.com